

Verslag van Fieldtrip naar Lissabon 12-15 maart 2015

Net na de Anjerrevolutie van 1974 bezocht ik Lissabon voor het eerst. Het zag er, ondanks de zonneschijn, het prachtige uitzicht vanuit Alfama en de vele aardige mensen, weinig florissant uit. Veel vervallen huizen en slecht onderhouden openbare ruimte kleurden mijn eerste indrukken. Dit werd overklast door het bezoek aan een krottenwijk van Mozambikanen naast het vliegveld. Mijn gastheer en dorpsgenoot, een voormalig missionaris uit Mozambique, liet me deze zee van golfplaten zien welke inmiddels verdwenen is.

Sedertdien heb ik Lissabon nog een paar keer bezocht met architecten, op jacht naar spectaculaire nieuwbouwprojecten. De volkshuisvesting bleef buiten beeld, alhoewel daar geen enkele verklaarbare reden voor is want in Lissabon zijn na de oorlog gigantisch veel woningen gebouwd. Dat wordt bevestigd door het enige relevante Engelstalige boek dat ik op onze fieldtrip kon bemachtigen, de architectuurgids van Lissabon 1948-2013. Hierin staat overigens maar een enkel sociaal woningbouwproject en dat staat nota bene op de plek waar ik ooit de 'shanty town' van de Mozambikanen bezocht. Zo gaat dat hier kennelijk; krottenwijken maken plaats voor flatgebouwen wanneer de (drugs)criminaliteit tussen de golfplaten te groot wordt. Lange tijd was dit gangbaar beleid totdat de economische crisis uitbrak en grootschalige volkswoningbouw uit de gratie raakte. Vooralsnog lijkt daar alleen een combinatie van monumentenzorg en bottom-up initiatieven voor terug gekomen.

Monumentenzorg.

In de documentaire Lisboa Dentro uit 2008, die een week voor onze fieldtrip in Pakhuis De Zwijger vertoond werd, zagen we hoe ambtenaren talloze schamele woningen in de oude stad inspecteerden op monumentale waarde, waarna ze - bij gebleken monumentale waarde - met collega's de bewoners probeerden te overtuigen om te verhuizen. De wanhoop van de bewoners droop van het scherm, ze zouden nooit meer terugkomen na een onoverkomelijke huurverhoging van de onder druk gezette huiseigenaar. De Fado werd duidelijk invoelbaar gemaakt.

Bottom-up initiatieven.

Heel wat positiever ging het toe bij de bottom-up initiatieven waar onze gastheer de Academia Cidada ons op trakteerde. Zij zetelt in een sociaal woningbouwcomplex dat als opvang bedoeld was voor de door drugscriminaliteit getergde 'shanty-town' bewoners aan de overzijde van de drukke stadsweg. Hier zag je ouderen domino spelen, meisjes

dansen, jongetjes met hun vader achter computers zitten en een klusjesman lassen. En dat allemaal in wat wij in Nederland de dode plinten van flats noemen.

Met net zo groot optimisme en doorzettingsvermogen zagen we andere bottom-up projecten in een wijk waar Kaapverdianen wonen. Deze keer geen onafzienbare hoeveelheid sociale flats maar smalle straten met laagbouwwoningen. Het bezoek aan ondermeer een bibliotheek, een gaarkeuken en een muziekstudio werd ludiek opgeluisterd met een balkonscène van een rapper die zijn kunsten vertoonde. Aan gastvrijheid geen gebrek.

De alternatieve toeristische wandeling die ons een dag later van de wijk Graca naar Bairro Alto voerde maakte duidelijk dat massatoerisme twee kanten heeft; een positieve door welvaartsstijging en een negatieve door verdringing van de plaatselijk bevolking (gentrification). Hoewel dit 'natuurverschijnsel' in meerdere toeristensteden optreedt kun je je desalniettemin afvragen of er geen list te bedenken valt die ook de negatieve effecten weet om te zetten in een positieve bijdrage. Het kan toch niet zo zijn dat de toeristen-tsunami een deel van de leegstand en verpaupering oplost maar de zittende, relatief arme bevolking naar de periferie dirigeert? Dat de oude stad niet meer het domein is van alle bevolkingsgroepen uit Lissabon maar alleen van de speculanten met een bepaalde voorkeur?

Gezien de positieve energie die de bottom-up benadering in de stad losmaakt en de medewerking die de gemeente met haar BIP/ZIP-programma verleent, lijkt de tijd rijp om een verbond te sluiten tussen de bottom-up en top-down benadering. Dat vergt inlevingsvermogen van de gemeente, die samen met de katholieke kerk circa de helft van de grond in de oude stad in bezit zou hebben, en doortastend handelen van een goed uitgeruste arme bevolkingsgroep om samen dit gentrificationproces in goede banen te leiden. Zullen we dit het nieuwe Anjerverbond noemen?

Paul Kurstjens

26 maart 2015